

12.9.2013

Amnestyn Suomen osaston lausunto luonnoksesta Hallituksen esitykseksi Eduskunnalle rikoslain 20 luvun muuttamisesta

Amnestyn Suomen osasto kiittää lausuntomahdollisuudesta. Lakiehdotus on erittäin tarpeellinen ja on tärkeää, että siinä esitetyt muutokset toteutuvat pikaisesti.

Amnesty on kampanjoinut naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan vuodesta 2004 lähtien. Suomessa vaikuttamistyömme on keskittynyt seksuaaliseen väkivaltaan, pari- ja lähisuhdeväkivaltaan sekä ihmiskaupan vastaiseen työhön. Amnesty on julkaissut kaksi Pohjoismaiden seksuaalirikoksiin liittyvää lainsäädäntöä ja oikeusprosesseja tarkastelevaa raporttia (Case Closed 2008 ja 2010), joissa vaaditaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan rikosoikeudellista tehostamista Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Sekä Case Closed –raportit että Amnestyn kansainvälisen sihteeristön tuottama linjaraportti Six-Point Checklist on Justice for Violence Against Women (2010) painottavat suostumuksen puutetta raiskauksen tunnusmerkkinä. Amnesty on nostanut Suomen seksuaalirikoslainsäädännön puutteet esiin myös maailman ihmisoikeustilannetta arvioivissa vuosiraporteissaan (Amnesty International Report: The State of the World's Human Rights) toistuvasti vuodesta 2009 lähtien.

Lausunnoilla olevassa luonnoksessa esitetään lukuisia merkittäviä parannuksia rikoslain 20 lukuun. Lakiehdotus ei kuitenkaan ehdota rikoslain uudistamista niin, että raiskaus määriteltäisiin suostumuksen puuttumisen kautta, ja Amnesty katsoo, että Kataisen hallitusohjelmassa (s. 26) seksuaalirikoslain uudistuksen tavoitteeksi asetettu seksuaalisen itsemääräämisoikeuden parempi turvaaminen jää täten toteutumatta.

1. Suostumuksen puute raiskauksen määrittelyssä

Kansainvälisen oikeuden mukaan naisiin kohdistuva väkivalta on yksi naisten syrjinnän muoto, jota pidetään yhtenä suurimpana sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen esteenä ja ihmisoikeusloukkauksena. Valtioilla on ihmisoikeussopimusten osapuolena velvollisuus huolehtia siitä, ettei se itse omilla teoillaan tai tekemättä jättämisillään syyllisty ihmisoikeusloukkauksiin. Seksuaalinen väkivalta on yksi naisiin kohdistuvan väkivallan muoto, ja seksuaalirikoksia koskevaa lainsäädäntöä tarkasteltaessa ja muutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota syrjintänäkökulmaan.

Amnestyn mukaan onkin valitettavaa, ettei lakiehdotusta valmisteltaessa ole kiinnitetty riittävästi huomiota sellaisiin ihmisoikeusinstrumentteihin, joissa seksuaalista väkivaltaa tarkastellaan naisten syrjintänä. Huomion kiinnittäminen mm. naisten oikeuksien CEDAW-sopimukseen, Pekingin toimintaohjelmaan tai muihin naisiin ja

seksuaaliseen väkivaltaan liittyviin YK:n turvaneuvoston päätöslauselmiin (mm. 1325, 1888, 1889) sekä viimeaikaisiin CEDAW- ja CAT-komitean antamiin suosituksiin olisi auttanut hahmottamaan sitä, miksi fyysistä koskemattomuutta loukkaavan väkivallan laatuun keskittyvä raiskauksen tunnusmerkistö on ongelmallinen ja kuvastaa kapeaa näkemystä seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta. Suostumuskriteeristölle pohjautuva lainsäädäntö tekee puolestaan selvemäksi sen, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukset ovat rangaistavia tekoja sinällään, ei ”vain” pahoinpitelyn kehystämänä tai niiden yhteydessä. Täten se kuvastaa paremmin sitä, että lainsäädännön tarkoituksena on suojata seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Lakiehdotuksen pohjana olevassa arviointimuistiossa tutkitaan suostumuskriteeristöä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja –velvoitteiden kautta. Amnestyn vastineena muistion kansainvälistä kehitystä koskevaan osaan toimitimme arviointimuistiosta antamamme lausunnon liitteenä Amnestyn kansainvälisen sihteeristön julkaiseman raportin Rape and Sexual Violence. Human Rights Law and the Standards in the International Criminal Court (AI Index IOR 53/001/2011).

Kansainvälisen rikostuomioistuimen (ICC) määritelmän mukaan uhrin suostumus on raiskausrikoksen keskeinen tunnusmerkki, ei käytetyn väkivallan määrä. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on todennut päätöksessään vuonna 2003, että kaikki tahdonvastaiset yhdyntät on tulkittava raiskauksiksi. Lakiehdotuksessakin esiin nostettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu M.C. vs Bulgaria ei suoraan säätele sitä, miten laki käytännössä ottaen kirjoitetaan, vaan painottaa, ettei tarkastelussa pidä keskittää liikaa huomiota väkivaltakeskeisiin asioihin, koska se kuinka paljon uhri vastustaa rikosta, ei ole raiskauksen määrittelyssä olennaista.

Myös Suomen allekirjoittama Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (nk. Istanbulin sopimus) korostaa suostumuksen merkitystä. Istanbulin sopimuksen artikla 36 edellyttää suostumuksen puutteen nostamista seksuaalisen väkivallan määrittelyn keskiöön ja että henkilön on annettava suostumus vapaaehtoisesti vapaasta tahdostaan, joka tulee arvioida kulloistenkin olosuhteiden mukaan. Amnesty katsoo, että suostumuksen puutteen kirjaaminen raiskauksen tunnusmerkistöön toteuttaisi Istanbulin sopimuksen velvoitteet.

Lisäksi YK:n kidutuksen vastaista sopimusta valvova CAT-komitea ja naisiin kohdistuvan syrjinnän vastaista sopimusta valvova CEDAW-komitea ovat vuonna 2012 Norjan tilanteesta antamissaan loppupäätelmissä suosittaneet suostumuskriteeristön sisällyttämistä raiskauksen tunnusmerkistöön:

CEDAW Committee

Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women / Norway, 23.3.2012

Recommendation 24b:

The Committee urges the State party to adopt a legal definition of rape in the Penal code so as to place the lack of consent at its centre, in line with the Committee's general recommendation No 19 and the Vertido case (communication no 18/2008)¹

CAT Committee

Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Norway, 13.12.2012

Recommendation 12a:

The Committee urges the State party to adopt a legal definition of rape in the Penal Code which clearly defines rape and other forms of sexual violence as any sexual conduct without the consent of the victim.

¹ Arviointimuistiosta antamassamme lausunnossa viittasimme CEDAW-komitean antamaan Karen Tayag Vertido v Philippines (2010) päätökseen, jossa CEDAW-komitea suositti valtioita poistamaan seksuaalisen väkivallan

Myös YK:n ihmisoikeuskomitea kiinnitti vuoden 2013 arvioinnissaan huomiota siihen, että seksuaalisen väkivallan uhrien heikon aseman parantamiseen tulee Suomessa vaikuttaa myös lainsäädännöllisillä uudistuksilla:

Concluding observations of the Human Rights Committee / Finland, 26.7.2013

Recommendation 7:

The State party should intensify its efforts and take all necessary measures, including legislative reforms, to effectively prevent and combat all forms of violence against women, particularly sexual violence. The State party should ensure that services, including a sufficient number of shelters, are made available to protect women victims of violence and provide them with adequate financial resources.

Lakiehdotuksessa käydään läpi suostumuskriteeristöön pohjaavan lainsäädännön mahdollisia ongelmia ja todetaan lopuksi, että seksuaalirikoslainsäädännön rakentamista nimenomaisesti annetulle suostumukselle voidaan pitää elämälle vieraana. Väitettä perustellaan sillä, ettei seksuaaliseen kanssakäymiseen johtavissa tilanteissa aina nimenomaisesti selvitetä kumppanin suostumusta toimintaan, eikä suostumusta myöskään nimenomaisesti ilmaista, myöskään niissä tilanteissa, joissa kanssakäyminen tapahtuu molempien osapuolten suostumuksesta.

On selvää, ettei suostumuskriteeristöön siirtyminen ratkaise kaikkia, esimerkiksi lainsoveltamistilanteissa esiin tulevia ongelmia. On kuitenkin huomioitava, että siitä huolimatta, että nykyinen rikostunnusmerkistö perustuu väkivaltaisen pakon kriteeristölle, asianomistajan suostumuksesta tai sen puuttumisesta on muodostunut keskeinen ongelma tuomioistuimissa asiaa käsiteltäessä. Helena Jokilan (2010)² tutkimissa hovioikeuden ratkaisuihin yli 40 prosentissa tapauksissa vastaaja väitti asianomistajan suostuneen syytteessä kuvattuun tekoon ja suostumukseen tai sen puutteeseen keskityttiin usein myös tuomioistuinten todistusharkinnassa.

Suostumuskriteeristön sisällyttäminen rikostunnusmerkistöön ohjaisi tuomioistuinta rikoksen kokonaisarviointiin mekaanisen tunnusmerkistön lukemisen sijaan, ja mahdollistaisi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden syvällisemmän ymmärtämisen. Amnestyn kanta on täten edelleen, että raiskausrikoksia koskevan lainsäädännön uudistamista on jatkettava niin, että suostumuksen puute nostetaan rikostunnusmerkistöön.

Suostumuskriteeristön sisällyttäminen vaatii lisäksi tarkkaan punnitut perustelut sille, missä olosuhteissa aito ja vapaaehtoinen suostumus on mahdollista antaa. Suostumuskriteeristön lisääminen lainsäädäntöön edellyttää RL 20 luvun kokonaistarkastelun jatkamista.

Nykyiseen lakiehdotukseen esitämme lisäksi seuraavia muutoksia:

2. RL 20 luvun 3§ siirtäminen 1§:ään ja 1§ muotoilu

Amnestyn Case Closed –raportissa (2008) nostetaan esiin raiskausrikosten kolmiportaisuuden ongelmat. Raportin Suomea koskevassa luvussa kiinnitetään huomiota siihen, että fyysisen väkivallan määrään ja laatuun keskittyvä seksuaalirikoslainsäädäntö jättää huomiotta uhrin henkisen kärsimyksen. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus voi olla vakava, vaikka teossa ei olisi käytetty fyysistä väkivaltaa. Väkivaltakriteeristön ylikorostuminen rikosnimikkeen arvioinnissa voikin johtaa raiskausrikoksen vähättelyyn.

Lakiehdotuksen pohjana olevasta arviointimuistiosta antamassamme lausunnossa kannatimme RL 20 luvun 3§:n siirtämistä 1 §:ään. Nykyisessä laissa sukupuoliyhteyteen pakottamisena määritellyt raiskauksen tekemuodot on tärkeää sisällyttää perustekomuodon tunnusmerkistöön. Lakiehdotuksessa esitetty 3§ siirtäminen 1§ 3 momentiksi ja momentin soveltamisalan supistamisen vanhaan 3 §:ään verrattuna on kuitenkin riittämätön toimenpide. Mikäli väkivallalla tai muulla uhkaaminen on niin vakavaa, että toinen henkilö joutuu vastoin tahtoaan sukupuoliyhteyteen, ei uhkausta voida pitää vähäisenä. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kautta tarkasteltuna ei myöskään ole

² Jokila, Helena (2010): Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta. Lakimiesarja a No 298.

tarkoituksenmukaista, että lakiin kirjataan perusteita, jotka tekisivät seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisesta ”vähemmän törkeitä”. **Täten lakiehdotuksen 1§ 3 momentti tulisi poistaa ja ”muulla kuin väkivallalla uhkaaminen” sisällyttää 1 tai 2 momenttiin.**

Lisäksi 1§ 2 momenttia tulisi muuttaa niin, ettei keskiössä ole ongelmallisesti uhrin velvollisuus puolustautua kaikin käytettävissä olevin keinoin, vaan itsemääräämisoikeus. Tämä voitaisiin toteuttaa poistamalla ”kykenemätön puolustamaan itseään” ja muotoiltaisiin momentti esimerkiksi ”Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia ei pysty muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuolyhteydessä hänen kanssaan”.

Näiden muutosten tekemistä puoltavat raiskauksen uhrin keskinäisen eriarvoisuuden vähentäminen sekä se, että rikoslain yleinen systematiikka ei edellytä kolmiportaista törkeysasteikkoa. Lamaantuminen ja/tai raiskaukseen ”alistuminen” voivat olla tapoja reagoida pelottavaan tilanteeseen, tai strategia pahoinpitelyn välttämiseen. Raiskauksen uhreiksi joutuneilla naisilla on monia erilaisia tapoja tilanteesta selviämiseen. Esimerkiksi Heini Kainulaisen (2004)³ tutkimuksen mukaan tilanteissa, joissa raiskauksen tekijä oli uhrille ennestään tuntematon, naiset vastustivat tekoa useammin fyysisesti, kuin niissä tilanteissa, joissa tekijä oli uhrille entuudestaan tuttu mies. Myös esimerkiksi lähisuhteessa tapahtuvan seksuaalisen väkivallan uhrin voivat olla pakotettuja hyväksymään seksuaalisen väkivallan ”normaaliksi osaksi” parisuhdetta. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus voi kuitenkin olla näissä tilanteissa aivan yhtä suuri kuin silloin, kun tekijä käyttää väkivaltaa ja/tai uhri vastustaa tekoa fyysisesti.

Lisäksi on hyvin ongelmallista, että 1§:ssä aiotaan nykyisen lakiehdotuksen mukaisesti säilyttää raiskausta ”lieventäviä perusteita”. **Ihmisoikeusnäkökulmasta ei ole olemassa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamista lieventäviä perusteita.** Tämä ongelma poistuisi 1§ 3 momentin poistamisella. Vähintäänkin lain yksityiskohtaisissa perusteluissa on määriteltävä tarkkaan mitä ovat ne muut rikokseen liittyvät seikat, jotka voivat vaikuttaa arvioon rikoksesta vähemmän törkeänä. **Avioliiton, parisuhteen ja seurustelun lisäksi perusteluissa on mainittava, ettei myöskään muu uhrin ja tekijän aikaisempi kanssakäyminen tai uhrin aikaisempi seksuaalinen käyttäytyminen ole peruste teon arvioinnille vähemmän törkeänä.**

3. Törkeän tekemuodon kvalifiointiperusteet, 2§

Amnesty kannattaa alle 18-vuotiasta uhria koskevan kvalifiointiperusteen lisäämistä törkeän raiskauksen tunnusmerkistöön. Törkeyden kvalifiointiperusteissa painottuu kuitenkin edelleen käytetyn väkivallan määrä, ja olisi tärkeää korostaa myös seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen vakavuutta. **Törkeyden kvalifiointiperusteet tulisi laajentaa niin, että törkeysperusteeksi lisättäisiin uhrin haavoittuvainen asema. Uhrin haavoittuvaista asemaa arvioitaessa huomioon voitaisiin ottaa esimerkiksi ikä (nuoruus, vanhuus), uhrin ja tekijän välinen läheinen suhde ja luottamussuhteen rikkominen, teon toistuvuus ja uhrin vammaisuus.**

Uhrin haavoittuvaisen aseman huomioiminen olisi nykyisen lainsäädäntökehityksen valossa perusteltua. Esimerkiksi kun lähisuhteessa tapahtuvat lievät pahoinpitelyt muuttuivat virallisen syytteen alaisiksi, yksi perustelu tälle oli se, että läheisissä suhteissa tapahtuva väkivalta on usein luonteeltaan prosessina etenevää ja raaistuvaa. Tällöin lievempiinkin rikoksiin puuttumisen olisi tapahduttava varhaisessa vaiheessa. Toinen perustelu oli lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan selkeä tuomitseminen. Muutoksella haluttiin kirkastaa lähisuhdeväkivallan rikosluonnetta ja vähentää väkivallan privatisoimista yhteiskunnassa ja perheissä. Yksityisen ja julkisen rajan hälventäminen olisi suotavaa myös seksuaalirikoslainsäädännössä. Kynnys ilmoittaa lähisuhteessa tapahtuva seksuaalinen väkivalta poliisille on äärimmäisen korkea, ja lähisuhteessa tapahtuva seksuaalinen väkivalta on uhrille erittäin traumatisoivaa, etenkin toistuessaan. Uhrin ja tekijän läheisen suhteen ja luottamussuhteen rikkomista teon törkeyden kvalifiointiperusteena suosittaa myös YK:n asiantuntijaryhmä raportissaan vuodelta 2010 (United Nations:

³ Kainulainen, Heini (2004). Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212/2004.

Department of Economic and Social Affairs/Division for the Advancement of Women 2010 Handbook for Legislation on violence against women). Uhrin vammaisuutta teon törkeysperusteena käsitellään seuraavassa alaluvussa.

4. Seksuaalinen hyväksikäyttö, 5§

Arviointimuistiossa tarkasteltiin sukupuoliyhteyden sisältävien, seksuaalisena hyväksikäyttönä (RL 20 5§) rangaistavien tekojen siirtämistä raiskaussäännöksen alle. Lakiehdotuksessa tätä muutosta ei ehdoteta tehtäväksi, sillä raiskaussäännös halutaan ”varata koskemaan kaikkein vakavimpia seksuaalirikoksia” (s.50).

Lakiehdotuksen muotoilu on valitettava esimerkki seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojelemisen väärin ymmärtämisestä. **Seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukataan jo silloin, kun tekijä käyttää hyväksi uhrin kyvyttömyyttä tasavertaisesti päättää osallistumisestaan seksuaaliseen kanssakäymiseen. Toisen pakottaminen sukupuoliyhteyteen asemaa tai uhrin riippuvuussuhdetta hyväksikäyttäen tulee aina rangaista raiskauksena.** Nykyisen seksuaalirikoslain sääntelyn logiikka pitää aikuisen ja tasavertaisen yksilön seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausta vakavampana (raiskaus), kuin autonomiakykynsä puolesta normista poikkeavan yksilön, esimerkiksi nuoren tai vammaisen henkilön, seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausta (seksuaalinen hyväksikäyttö). Mitä heikompi asianomistajan itsemääräämiskyky on, sitä vähemmän hänelle annetaan rikosoikeudellista suojaa (Jokila 2010).

Seksuaalirikosten nykyiset tunnusmerkistöt eivät takaa vammaisille henkilöille oikeussuojaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamista vastaan yhdenvertaisesti muun väestön kanssa. Erityisen ongelmallista on se, että 20 luvun 1§:n 2 momentin tunnusmerkistöön voidaan jo nyt lukea tekemuotoja, joissa on samanlaisia piirteitä kuin seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistössä (5§ 3 ja 4 momentti). Laaja rangaistusasteikko aiheuttaa tulkintavaikeuksia ja johtaa helposti epäyhtenäiseen rangaistuskäytäntöön.

Lakiehdotuksessa todetaan, että 5§ 1 momentin 3 kohta on aihetta säilyttää entisellään, jotta ”laitoshoidokkien” seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja säilytettäisiin laajempaan kuin ”kaikkien sairaiden ja vammaisten suoja”. Todellisuudessa pykälä kuitenkin heikentää vammaisen naisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa. Lakia sovellettaessa voi käydä juuri päinvastoin, eli että 20 luvun 1§:n 2 momentin mukaisesti rangaistavia tekoja rangaistaan 5§ 1 momentin 3 kohdan mukaisesti, jolloin niistä annettavat rangaistukset ovat myös merkittävästi pienemmät. Suomen allekirjoittaman YK:n vammaisyleissopimuksen mukaan laitoksissa/asumisyksiköissä asuvia vammaisia henkilöitä ei voida asettaa eriarvoiseen asemaan muiden kanssa, eikä täten ole tarkoituksenmukaista, että ”laitosvaltaoppia” pidettäisiin seksuaalirikoslainsäädännössä yllä.

Vaikeavammaiset ja eri tavoin henkisesti toimintarajoitteiset vammaiset tytöt ja naiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja usein rikosoikeudellisesti arvioiden jollakin tapaa erityisen riippuvaisia henkilöistä, joilla on mahdollisuus käyttää väärin tätä riippuvuussuhdetta. Vammaiset ja naiset ja tytöt voivat altistua hyväksikäytölle esimerkiksi henkilökohtaiseen avustamiseen ja hoitoon liittyvissä tilanteissa, jotka konkretisoituvat nykyisen lain 5§ 1 momentin 4 kohdassa. Tutkimusten mukaan vammaisten naisten riski joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi on jopa yli kaksi kertaa suurempi kuin vammattomien naisten. Henkilön vammaisuus säädettiin hiljattain rikoslaissa rangaistuksen koventamisperusteeksi. Amnesty katsoo, että henkilön vammaisuus tulisi kuitenkin voida ottaa huomioon uhrin haavoittuvaiseen asemaan vaikuttavana törkeyden kvalifiointiperusteena myös raiskausten yhteydessä.

Amnestyn mielestä RL 20 luvun 5 § mukaiset sukupuoliyhteyden sisältävät teot on säädettävä raiskaussäännöksen alle ja uhrin haavoittuvainen asema (esim. teon kohdistuminen lapseen tai vammaiseen henkilöön) on säädettävä RL 20 luvun 2§:n mukaiseksi kvalifioimisperusteeksi.

5. Sukupuoliyhteyden määritelmän laajentaminen

Lakiehdotuksessa esitetään sinänsä kannatettavia laajennuksia sukupuoliyhteyden määritelmään. Yksittäisten kehonosien sijaan huomio tulisi kuitenkin kiinnittää seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukseen. Seksuaalista itsemääräämisoikeutta voidaan loukata – ja loukataan – muutenkin kuin heteronormatiivisen, penetraatiokeskeisen, taustatulkintamallin mukaisesti.

6. Seksuaalisen häirinnän kriminalisointi, syyteoikeuden muutokset prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen

Amnestyn kannattaa lakiluonnoksen ehdotusta seksuaalisen häirinnän kriminalisoinnista ja 12 § kumoamisesta ja 11 § muuttamista. Amnesty kuitenkin katsoo, että myös seksuaalisen häirinnän tulee olla virallisen syytteen alainen rikos.

Kaikkien raiskausrikosten muuttaminen virallisen syytteen alaiseksi on uhrin oikeuksien näkökulmasta erittäin merkittävä muutos. Kansainvälinen ihmisoikeusnormiston mukaan naiseen kohdistuvassa väkivallassa päävastuu syytteen nostamisesta tulee olla syyttäjällä. Näin myös kaikkien seksuaalista itsemääräämisoikeutta sekä seksuaalista koskemattomuutta loukkaavien rikosten tulee olla virallisen syytteen alaisia. Amnestyn tulkinnan mukaan myös seksuaalinen häirintä tulee säätää virallisen syytteen alaiseksi.

Amnesty pitää lisäksi tärkeänä sitä, että seksuaalirikoslainsäädäntöä uudistettaessa parannetaan myös prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen (Honkatukia 2011) mukaan rikosilmoituksen tekemistä harkitessa uhrin kiinnittävät huomiota myös siihen, minkälaista tukea rikosprosessin aikana on mahdollista saada. Syyteoikeuden muutoksia toteutettaessa on kiinnitettävä huomiota myös prosessuaalisen oikeudenmukaisuuteen, jonka parantamiseen tähtäävät toimenpiteet on määriteltävä hallituksen esityksessä. Kuten luonnoksen taustalla olevassa arviointimuistiossakin esitetään, prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen edellyttää uhrin parempaa informoimista prosessin vaiheista, aikatauluista, hänelle kuuluvista palveluista ja oikeuksista. Lisäksi oikeusviranomaisia, avustajia ja tukihenkilöitä on koulutettava systemaattisesti ja ihmisoikeuslähtöisesti traumaattisen kriisin vaikutuksista ja seksuaalirikosten uhrin sensitiivisestä kohtaamisesta.

Kansainvälisen tutkimuksen mukaan esitutkinnassa ja oikeusprosessissa käytetään usein epäasiallista todistelua, jonka yhteys rikokseen on epämääräinen ja jolla on taipumus syyllistää uhrin epäasiallisesti. Tällaisen, erityisesti uhrin seksuaalista menneisyyttä ja mainetta koskevan todistelun esittäminen seksuaalirikosoikeudenkäynneissä on ns. common law –maissa voimakkaasti rajoitettu. Jokilan tutkimuksesta (2010) käy ilmi, että vaikka Suomen lainsäädännössä kielletään epäasiallisen ja epärelevantin todistelun esittäminen, ei säännöksiä juuri sovelleta seksuaalirikosoikeudenkäynneissä. Hovioikeudet pääsääntöisesti jättävät asianomistajaa epäasiallisesti syyllistävän todistelun ottamatta huomioon ratkaisujen perusteluissaan, mutta epäasiallisen todistelun salliminen tekee oikeudenkäynnistä uhrille kohtuuttoman raskaan. Tämä voi vaikuttaa jopa siihen, että uhri mieluummin jättää ilmoittamatta rikoksen poliisille kuin alistuu intiimielämänsä yksityiskohtien penkomiseen. Epäasiallisen todistelun kieltoon on kiinnitettävä huomiota lain esitöissä ja tuotava esiin, että epäasiallista ja epärelevanttia voi olla esimerkiksi todistelu, joka koskee esimerkiksi asianomistajan provosoivaksi väitettyä käyttäytymistä tai mielenterveysongelmia.

Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden parantaminen edellyttää muutoksia viranomaisten toimintaan ja hallituksen esityksessä on arvioitava tämän tavoitteen vaikutukset viranomaisten toimintaan ja lisättävä toimenpiteet, joilla prosessuaalista oikeudenmukaisuutta parannetaan. Esitöissä on kiinnitettävä huomiota siihen, että tuomioistuimilla on velvollisuus olla ottamatta vastaan epäasiallista ja epärelevanttia todistelua.

7. Lopuksi

Elokuussa 2013 julkisuuteen tulleen Helsingin hovioikeuden yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoselvityksen (2013) mukaan hovioikeuden jäsenet käyttävät tauoillaan epäasiallista kieltä ja puhuvat erityisesti seksuaalirikosten uhreista ja prostituutiossa toimivista ihmisistä vähättelevästi. Ei liene syytä uskoa, että nämä asenteet rajoittuvat vain Helsingin hovioikeuteen. Amnesty vaatii, että asenteiden murtamiseksi on järjestettävä koulutusta niin poliisille, syyttäjille kuin tuomareillekin.

Uhrien hoitojärjestelmää on myös tehostettava niin että seksuaalisen väkivallan uhreille tarkoitettuja palveluja on saatavilla valtakunnallisesti. Lisäksi raiskausrikosten syyttämättäjättämispäätöksistä on kerättävä tietoa ja perustettava itsenäinen seurantajärjestelmä, jonka tehtävänä on analysoida seksuaalirikosten käsittelyä rikosprosessissa ja tutkinnallisten menetelmien kehitystä. Näitä toimenpiteitä on edistettävä lainsäädäntöuudistusten ohella.

Amnestyn ja Lapin yliopiston vuonna 2010 tekemässä seksuaalista väkivaltaa koskevassa mielipidekyselyssä 60 % vastaajista kertoi luottamuksensa oikeuslaitoksen kykyyn kohdella raiskauksen uhreja oikeudenmukaisesti olevan vähäinen tai olematon. Amnesty katsoo, että tarkasti perustellun suostumus-kriteeristön sisällyttäminen lakiin parantaisi rikoksen uhrin asemaa ja antaisi selkeän viestin siitä, että yhteiskunta tuomitsee ja tunnistaa kaikki seksuaalisen itsemääräämisen loukkaukset riippumatta siitä, käytetäänkö teossa väkivaltaa vai ei. Tämä sekä muut uhrin asemaa rikosprosessissa parantavat toimenpiteet vaikuttaisivat toivottavasti myös siihen, että luottamus oikeuslaitoksen kykyyn pidemmällä aikavälillä kasvaisi.

Ystävällisin terveisin,

Niina Laajapuro
Ihmisoikeustyön johtaja
Amnesty International Suomen osasto ry

Lisätietoja lausunnosta antaa:

Tiina Oikarinen

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen perustuvan syrjinnän asiantuntija, Amnestyn Suomen osasto ry

p. 040 833 1140

tiina.oikarinen@amnesty.fi